

Hoe Hitler de oorlog verloor

In *Barbarossa* behandelt Jonathan Dimbleby op boeiende wijze een van de meest beslissende veldslagen uit de Tweede Wereldoorlog. Met behulp van nieuw bronnenmateriaal ontrafelt hij militaire, politieke en diplomatieke strategieën, portretteert hij de belangrijkste hoofdrolspelers en vertelt hij het verhaal van de mannen en vrouwen op het slagveld – van zowel de slachtoffers als de daders.

Er was veel veranderd in de Sovjet-Unie in de tijd dat Eden op zee was. Het Rode Leger had niet alleen de Duitse aanval op Moskou afgeslagen, maar had de Duitse legers met een grootscheepse tegenaanval meteen ook gedwongen tot een smadelijke aftocht. De snelheid en de gewelddadigheid van de Russische tegenaanval, die op 5 december was begonnen – dezelfde dag dat Bock eindelijk had erkend dat Operatie Tyfoon was mislukt – hadden de uitgeputte Duitse troepen overrompeld. Zjoekov had zijn plan een paar dagen eerder, op 30 november, aan Stalin voorgelegd. De Sovjetleider had in de kantlijn eenvoudigweg geschreven: 'Akkoord. J. Stalin.' Met de Siberische divisies en de reservistenlegers die niet waren ingezet voor de verdediging van Moskou erbij, had Zjoekov meer dan een miljoen manschappen tot zijn beschikking om op een vijand af te sturen die gedemoraliseerd was en bezig snel door zijn pantservoertuigen, brandstof, wapens en andere voorraden heen te raken. Zijn plan was om de pantsergroepen 3 en 4 uit Istra en Klin te verjagen, het 2de pantserleger van Guderian uit Toela te verdrijven en het 4de leger van Kluge ten westen van de hoofdstad te splijten, met als uiteindelijke doel een weg voor het Rode Leger te banen teneinde Smolensk te heroveren. Met steun van meer dan 75.000 kanonnen en mortieren, 774 tanks en, van cruciaal belang, 1370 gevechtsvliegtuigen, die de Russen voor het eerst heer

en meester in de lucht maakten, had Zjoekov een aanvalsmacht bijeengebracht die de legers van Bock zonder meer de baas kon. Leleggroep Midden was verregaand ondermijnd door een venijnige combinatie van verliezen, honger en extreme kou. Mannen die in schuttersputjes hadden moeten toezien hoe hun kameraden doodvroren en die zelf door bevriezing vingers en tenen hadden verloren, wilden weinig anders meer dan vluchten. Sommigen konden zich nauwelijks verroeren. Luitenant Kurt Grumann was op de EHBO-post van zijn eenheid, waar hij in zijn dagboek schreef: 'Tachtig man werden hier vandaag binnengebracht, de helft met tweede- of derdegraadsbevriezing. Hun gezwollen benen zitten onder de blaren, en het lijken geen ledematen meer: het is gewoon een vormeloze massa. In sommige gevallen is

het afsterven al begonnen.' Hij voegde eraan toe: 'Waar dient het allemaal voor?' Alleen al in december had het Ostheer, volgens eigen schattingen van de Wehrmacht, 90.000 slachtoffers te betreuren door andere oorzaken dan vijandelijke acties. Sommige Duitse eenheden waren al zo zwaar op de proef gesteld door hun mislukte poging om Moskou in te nemen dat ze het niet meer aankonden en lukraak op de vlucht sloegen. 'Vanuit de sneeuwstorm kwamen soldaten terugrennen, als een op hol geslagen kudde dieren,' zou infanterist Albrecht Linsen zich later herinneren. 'Een eenzame officier stond pal in die wanhopige meute; hij maakte wilde gebaren, probeerde zijn pistool te trekken, maar liet het toen domweg gebeuren. Onze pelotonscommandant deed geen enkele poging om nog mensen tegen ▶

Duitse soldaten bij Stalingrad, november 1942. Beeld: Everett Collection/Schutterstock.com.

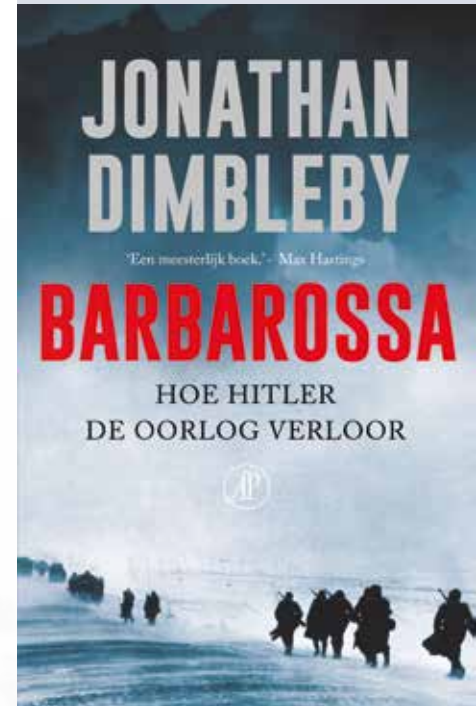
te houden.’ Linsen voegde zich ook in het gedrang, maar werd getroffen door een scherf van een granaat die vlak bij hem tot ontploffing was gekomen. Hij voelde een brandende pijn in zijn rechterbovenbeen: ‘Ik dacht ik ga hier dood, 21 jaar oud, in de sneeuw voor Moskou.’ Hij sleepte zich echter voort langs de weg, waar hij zijn vluchtende kameraden in sneeuwvlagen zag oplossen. Hij kwam bij een vrachtauto die van de weg af in een greppel was gegleden. De chauffeur was op de vlucht geslagen, met achterlating van drie of vier mannen die te ernstig gewond waren om mee te gaan. Ze zwaaiden vruchteloos, als om zijn aandacht te trekken. Linsen hinkte verder. Het begon te schemeren en hij strompelde langs meerdere gestrande voertuigen. Hij zag de lichtjes van een dorp, dat bezet bleek te zijn door een detachement troepen dat zich nog niet bij de aftocht had aangesloten. Iemand verzorgde zijn wond, waarna hij een officieel formulier kreeg

‘En als de geest van de soldaat verdoofd was, als zijn kracht, zijn discipline en zijn wilskracht op waren, zonk hij weg in de sneeuw’

als bewijs dat hij afgekeurd was. ‘Wat een schitterend stuk papier! Na de hel die ik had doorgemaakt voelde het alsof ik absolutie had verkregen.’ Helse beelden van dood en leed op een schaal die de verbeelding van Jeroen Bosch misschien nog te boven zouden gaan vervulden zelfs degenen die er verantwoordelijk voor waren met afgrijzen. Twee maanden eerder had de 56ste infanteriedivisie van Horst Lange meegedaan aan de omsingeling van Vjazma. Hij was toen vol minachting geweest voor het Rode Leger, en voor het toenemende aantal gevangenen dat hun in handen viel, en had opgemerkt dat hij daar ‘wei-

nig intelligente gezichten’ tussen zag. En toen ze van Smolensk naar Moskou waren opgetrokken, had hij vol trots gekeken naar de ‘eindeloze, ononderbroken stroom van onze versterkingen, de ordelijk marcherende colonnes [...] het tastbare bewegen en functioneren van onze machinerie, georganiseerd tot in de kleinste details.’ Maar geleidelijk, na schijnbaar eindeloze dagen op mars, was hij mentaal en fysiek gaan verslappen. Tegen de tijd dat zijn eenheid de weg naar Krasnaja Poljana had bereikt, was hij al moe van alle gevechten en met ontzetting vervuld door de visioenen van de ‘onderwereld’ die hij zag in de ‘verkoelde ruïnes’ van één triomfantelijk verlopen strijd: *We komen langs Russische emplacementen, bunkers, tankval- len, en zien de lichamen van hun soldaten – hun grijze gezichten hebben een groenige tint en zijn overdekt met dikke, donker- rode bloedkorsten. De lijken zijn beroofd door onze soldaten en hebben geen broeken en laarzen meer [...] We zien steeds meer afgrijselijke dingen en vangen glimpen op van de verschrikke- lijkste beelden.*

Nu zijn divisie zich terugtrok uit Krasnaja Poljana werd hij een semi-afstandelijke getuige van de nodeloze vernietiging die werd aangericht door een leger op de terugtocht: ‘We hebben bevel gekregen om voor we vertrekken alles in brand te steken, gebouwen gaan in vlammen op. Eén huis is vol vluchtelingen – vrouwen en huilende kinderen, dus ze zijn allemaal doods- en doodsbang.’ Een andere infanterist, Werner Host, was niet erg onder de indruk van de misère onder de Russen wier huis en leven ze moesten vernietigen: *Rode tongen van vuur dansen alsof ze de hemel zouden willen verteren – de wereld staat in brand! Kromme oude mannen en moeders met kleine kinderen haasten zich langs ons heen, een bundeltje op hun rug, hun laatste*

Barbarossa. Hoe Hitler de oorlog verloor. Jonathan Dimbleby (Arbeiderspers, Amsterdam 2021), 728 blz., € 39,99

bezittingen [...] Thuis staat ergens een kerstboom te fonkelen met de vertrouwde versiering. Dierbaren zingen prachtige kerstliedjes. Het is beter daar niet aan te denken.

Lange schreef op 6 december: *We verliezen het vertrouwen en het geloof in onszelf. Dat gaat snel, zelfs onder onze officieren. De Russen hebben het initiatief stevig naar zich toe getrokken terwijl wij ons terugtrekken [...] Het triomfalisme waarmee we onze opmars naar Moskou begonnen is volkomen verdampt. In plaats daarvan is een toenemende angst voor de Russen gekomen. En die grenst aan hysterie.*

Nauwelijks een divisie langs het hele front, van noord naar zuid, bleef een dergelijke ineenstorting van het moreel in een of meerdere eenheden bespaard. Het officiële rapport van pantsersgroep 3 vermeldde:

Van de discipline blijft weinig over. Steeds meer soldaten trekken te voet en ongewapend naar het westen, met een kalf aan een eind touw of een zak aardappelen op een slee. De weg wordt voortdurend vanuit de lucht beschoten. Degenen die bij de bombardementen omkomen worden niet meer begraven [...] Een psychose die grenst aan paniek heeft de bevoorradings-treinen in haar greep [...] Ook de bevoorradingsstroepen zitten zonder rantsoenen... Ze trekken zich terug in volstreekte verwarring [...] Het moeilijkste uur van de pantsergroep heeft geslagen.

Ten zuiden van Moskou begon het 2de pantserleger op 6 december vanuit Toela aan de terugtocht – het tijdelijke hoofdkwartier in Jasnaja Poljana was al verlaten. Het 43ste legerkorps van Heinrici trok zich terug naar het zuiden, richting Kaloega. Als zoveel van zijn collega's kon de generaal de verleiding niet weerstaan om pijnlijke vergelijkingen te trekken met het besluit van Napoleon, 129 jaar eerder, om zich uit Moskou terug te trekken. Hij was intens treurig: *We hebben met dezelfde omstandigheden te maken als in 1812, diepe sneeuw, vrijwel onbegaanbare wegen, sneeuwjachten en strenge vorst. Ik weet niet wat dit moet worden. Ik kan slechts*

hopen dat we er uiteindelijk in zullen slagen de vijand tegen te houden. Maar geen van ons heeft ook maar een flauw idee hoe dat zou moeten [...] Ons opperbevel meende de omstandigheden te kunnen negeren, maar die omstandigheden zijn voor de mens ongrijpbaar en oncontroleerbaar. En ze zullen ons uiteindelijk breken.

Kolonel Adolf Raegener schreef: 'Mannen zijn in shock. De plotselinge ineenstorting van het offensief, gevolgd door een wanordelijke aftocht naar het westen, is voor onze soldaten moeilijk te begrijpen. Iedereen denkt aan het lot van Napoleon in 1812 – en sommigen zeggen zelfs dat ons leger vervloekt is.' Luitenant Hoss, bij de pantserbrigade van Eberbach, schreef over de treurige ervaring van een nederlaag: 'We vormden een akelige, ploeterende colonne, een lange worm die naar het westen kronkelde [...] Een vollemaan hing boven het winterse landschap en maakte alles kouder [...] Ik zag de Poolster. Die had ons de weg gewezen toen we naar het oosten snelden.' De terugtrekkende legers waren als robots, ze hadden slechts één keus, de enige keus die het slagveld hun liet: doden of gedood worden. Als er nog onder hen waren die vochten voor Hitlers

versie van het vaderland, of voor Lebensraum of om het bolsjewisme en de joodse 'bacil' uit te roeien, werden hun stemmen zelden of nooit gehoord. Heinrich Haape herinnerde zich dat zijn kameraden blind en zonder vragen te stellen [vochten], zonder te willen weten wat er vóór hen lag [...] En als de geest van de soldaat verdoofd was, als zijn kracht, zijn discipline en zijn wilskracht op waren, zonk hij weg in de sneeuw. Als dat werd opgemerkt, werd hij met klappen en trappen teruggebracht tot een vaag besef dat zijn rol in het leven nog niet was uitgespeeld, en krabbelde hij overeind en ploeterde hij verder. Maar als hij bleef liggen waar hij in elkaar was gezakt, alsof hij vergeten was, bleef hij daar liggen en joeg de wind de sneeuw over hem heen en werd alles wit.

De kou was ondraaglijk. In de provisorische ziekenboeg van Haape lagen lange rijen slachtoffers te wachten tot hun laarzen werden losgesneden en er gekeken kon worden of hun bevroren ledematen weer tot leven konden worden gemasseerd of dat ze moesten worden afgezet. Er was zoveel vraag naar sterke laarzen dat als een eenheid een dode Russische soldaat vond, ze zijn benen amputeerden – of liever: 'afhakten onder de knieën' – die ze vervolgens, 'met de laarzen nog aan in de oven leggen'; dat was de enige manier om een paar kostbare laarzen van een bevroren lichaam te scheiden. ■

Een Duitse Panzerkampfwagen Tiger I en soldaten met camouflagepakken in de sneeuw. Beeld: Bundesarchiv.

